«*Панацея*» (Харків) – «*Панацея-СКІФ*», «*Панацея-СКІФ-МОШВСМ*», «*Панацея-СКІФ-ШВСМ*»), регбі (1,264: «*Оболонь-Університет*» (Хмельницький) – «*Хмельницький*») і бадмінтону (1,29: «*ШВСМ*» (Харків) – «*ШВСМ -Телесенс*», «*Харківська ОШВСМ*», «*ШВСМ-1*»). Найбільш часто трансформуються власні назви бейсбольних (1,312: «*Бомбери*» (Дніпро) – «*Бомберс*», «*Дніпропетровські бомбери*») і ватерпольних (1,308: «*ВК*» (Маріуполь) – «*Маріуполь*») команд.

Як бачимо, серед власних назв спортивних колективів домінують номінації футбольних чоловічих команд. Такі пропріальні одиниці є відносно стабільними, окремі найменування активно побутують у мовленні, проте більшість командонімів є маловідомою.

Список використаної літератури

1. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – М. : Наука, 1988. – 192 с.

2. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови. Частина ІІ. Функціонування власних назв : монографія / М. М. Торчинський. – Хмельницький : ХНУ, 2009. – 474 с.

Григорук Н. В. Особенности функционирования названий спортивных команд в ономастическом пространстве Украины.

Аннотация

В статье описаны функциональные особенности названий спортивных команд (командонимов), в частности количество номинаций коллективов, берущих участие в состязаниях по разным видам спорта, протяженность их существования, стабильность формы, гендерные различия и известность спортивных названий среди местного населения.

***Ключевые слова**: название команды, командоним, функционирование, анкетирование, распространённость.*

Grygoruk N. V. The peculiarities of the names of sports teams in onomastic space of Ukraine.

Summary

In this article functional features of sport teams' proper names (komandonyms) are described, such as a number of team nominations, which take part in different kinds of sport competitions, existence duration of such propriateunits and their form stability, gender features and sport names fame among local inhabitants. It was found, that among sport teams' proper names the nominations of male football teams dominate. Such propriateunits are relatively stable, separate names actively exists in the language, however the majority of komandonyms are little known.

***Key words:** proper name of the team, komandonym, functioning, questioning, spreading.*

УДК 811.161.1:81367

Грицева А. П.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології
Хмельницького національного університету
E-mail: gryzeva_a.p.@ukr.net

ПРЕДИКАТИВНА ОСНОВА ДВОСКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ ЯК ЯДРО СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ

У статті розглядається питання структурно-семантичної класифікації предикативної основи простого двоскладного речення у російській граматиці. Предикативна основа простого двоскладного речення становить собою не лише граматичну єдність дієслівних категорій, а й семантичний центр, що продукує низку оцінних значень, для вираження яких відбираються відповідні слова (іменники, прикметники, категорія стану) і словосполучення.

***Ключові слова**: предикативна основа, двоскладні речення, номінативно-підметові речення, інфінітивно-підметові речення, оцінно-характеристичні значення присудка, конструкції «інфінітив – іменник», «інфінітив – прикметник», «інфінітив – категорія стану», «інфінітив – словосполучення».*

Предикативність кожного речення виявляється в наявності формально вираженої оцінки висловлювання з погляду реальності / ірреальності, відношення його до моменту мовлення і до особи. Вираження предикативності за допомогою морфологічних і синтаксичних засобів: дієслівні форми, співвідношення членів речення, інтонація, порядок слів – складають суть граматичної форми речення.

У російській граматичній традиції розглядаються дві класифікації – функціональна і структурно-семантична. Предикативна основа двоскладного речення є не лише опорою граматичних категорій модальності, часу, особи, але ы ядром семантичної структури [1, с. 115]. Структурно-

семантична відмінність двоскладних речень пов'язана насамперед із формальним вираженням підмета і присудка, з їхнім значенням, що є основою для виділення структурних типів і конструктивних різновидів двоскладних речень.

Традиційний ідеал синтаксичного опису в XIX ст. і в першій половині XX ст. не передбачав опису речення з боку семантики. «Будучи розділом граматики, синтаксис старався, – на думку Н. Д. Арутюнової, – не виходити за рамки власне граматичних категорій» [2]. Із середини 60-их років цей ідеал змінився. Усвідомлення необхідності аналізу змісту речення як в його цілісності, так і його граматичної основи, зокрема, складає характерну рису сучасної науки. У семантичному синтаксисі при вивченні значення речення залучається лексична семантика слів, що входять до складу речення, насамперед тих, що складає його предикативний центр.

Для зближення синтаксису й лексикології знайдено теоретичні підстави. Як зазначається в «Сучасній російській мові авторів В. О. Бєлошапкової, О. О. Бризгунової, К. О. Земської та інших, «аналіз семантики речення висунув положення про те, що в одному зі своїх аспектів речення, подібно до слова, є номінативною одиницею [3]. Різниця між словом і реченням у номінативному плані виявляється в тому, що речення – складний, повний знак, безпосередньо співвіднесений з подією, ситуацією, натомість слово – знак частковий, що співвідноситься із ситуацією тільки за умови входження його в речення» [4].

Сучасний стан вчення про семантику речення в російській науці характеризується різноманітністю підходів. Широко представлено дослідження, автори яких: Н. Ю. Шведова, Н. Д. Арутюнова, В. Г. Гак – йдуть до змісту речення від його формальної організації.

Н. Ю. Шведова виходить з того, що «розмежування речень різних семантичних структур має перевірятися й коригуватися їхніми граматичними структурами» [5, с. 479]. Реалізуючи цей принцип на матеріалі однокомпонентних речень, Н. Ю. Шведова переконливо показує, що жоден із семантичних типів не може бути встановлений лише на основі однієї ознаки – лексичної семантики номінатива (головного члена номінативного речення).

Інший напрям об'єднує дослідження, орієнтовані на структуру події, ситуацію як денотат речення. Він представлений численними працями, проведеними на матеріалі різних мов. Одним із перших у цьому напрямі почав працювати Т. П. Ломтєв, який розумів зміст речення як «систему з відношеннями, центром якої є виразник відношень-предикат» [6, с. 301]. Цей напрям у різних його модифікаціях представлено в роботах Т. Б. Алісової, Н. Д. Арутюнової, О. І. Москальської, Г. Г. Сильницького.

Семантичною структурою граматичної основи простого двоскладного речення у російському мовознавстві займалося чимало науковців: Н. С. Валгіна, В. В. Виноградов, Г. О. Золотова, П. А. Лекант, О. М. Пєшковський, Л. Д. Чесноков, О. О. Шахматов, Н. Ю. Шведова.

Мета статті – описати оцінно-характеристичне значення присудків, виражених іменником, прикметником, словами категорії стану, словосполученнями.

Головна опозиція в системі двоскладного речення – це парадигматичне зіставлення структурних типів за формою підмета: номінативно-підметові й інфінітивно-підметові. У перших реченнях головні члени виражають відношення «предмет – ознака», у других – «ознака – ознака» [6, с. 116].

Більш продуктивним типом у російській мові є речення номінативно-підметові, оскільки будова їх є вільною, не має обмежень, зумовлених граматичною формою головних членів. У свою чергу, вони поділяються на два структурно-семантичних підтипи – номінативно-дієслівні, де простий дієслівний чи складений дієслівний присудок виражає активну ознаку – дію, і номінативно-іменні, у яких присудок виражає пасивну ознаку – якість, властивість, стан тощо. У першому підтипі підмет має агентивний характер: *Роняет лес багряный свой убор* (Пушкин), у другому – не має агентивного значення, натомість позначає предмет – носія ознаки: *Вода представляет собой стекло* (Бродский).

Будова інфінітивно-підметових речень є зв'язаною, відповідно вони мають обмежену продуктивність. У цих реченнях використовують різні форми складеного іменного присудка з оцінним значенням: інфінітив, іменник, прикметник, слова категорії стану на ***-о,*** словосполучення тощо. Деякі з перерахованих словоформ (інфінітив, номінатив) можуть займати й позицію підмета, тому у відповідних конструкціях важливо встановити показники граматичної форми присудка і підмета. У них також велика роль таких граматичних засобів, як порядок слів та інтонація. Граматично значущими є розташування присудка після підмета, інтонаційне акцентування присудка. Відсутність чітких морфологічних ознак одного з головних членів речення посилює в них роль часток-зв'язок, що фіксують граматичну форму присудка, таких, як *это, вот*, а також займенника *таков* (та ін.) у функції часток-зв'язок: *Очень серьёзно это – сдружиться с ветром странствий* (Газета); *Но выдумывать несообразное – это тоже его конёк* (М. Горький); *Спасти птиц – таков призыв молодых* (Газета).

Основним показником граматичної форми присудка є дієслова-зв'язки *быть, являться, казаться* і т. п.

Конструкція «інфінітив – інфінітив» займає відокремлене місце серед інфінітивно-підметових речень як за граматичним значенням, так і за формальними показниками. Вона відрізняється абсолютною рівністю предикативної основи, але має значення визначуване-визначальне, і оцінно-характеристичне значення присудка виявляється у двох окремих різновидах – ототожнення й зіставлення.

Ототожнення виражається за допомогою зв'язки *значит*; дієвідмінювані форми часу і способу цієї зв'язки виражають відповідні значення присудка, є засобом утворення модально-часових форм присудка, наприклад: *Быть бережливым – значит полнее применять достижения научно-технического прогресса* (Газета); *Послушаться его писем – значило бы сделать для себя неприятность* (Чехов). Присудок може акцентуватися за допомогою частки-зв'язки *это*: *Воспитать человека – это значит воспитать у него перспективные пути* (Газета). Частка-зв'язка може використовуватися і без дієслівної зв'язки *значит* для вираження ототожнення (з нульовою формою зв'язки *быть* теперішнього часу дійсного способі), наприклад: *Готовить к семье – это готовить к жизни* (Газета). Врешті, відношення тотожності може бути виражене без допомоги лексико-граматичних показників. Граматичними засобами зв'язку підмета і присудка у цьому випадку є порядок слів та інтонація: *Казалось, полюбить – обречь себя на смертельные муки* (А. Толстой).

Відношення ототожнення зрідка бувають представлені як «чиста» тотожність двох дій, наприклад: *предъявить ультиматум – значит, конечно, бросить вызов…* (Сергеев-Ценский). Часто значення ототожнення ускладнюється додатковими відтінками: а) наслідку: *Проиграть сражение за хлеб – значило проиграть революцию* (Газета); б) зумовленості: *Ждать навигации – потерять минимум полгода* (Газета); *Лечить мужиков, не будучи врачом, – значит обманывать их* (Чехов).

Порівняльно-зіставні значення присудка також пов'язані з певними конструктивними показниками. Найбільш чітко ці значення виявляються в конструкції з нульовою формою зв'язки *быть* і з часткою *не* перед інфінітивом – присудком (порівняльна характеристика), наприклад: *Жизнь прожить – не поле перейти* (Посл.). У семантичному плані загальний смисловий акцент у цих реченнях – підкреслення значущості, важливості дії, названої підметом: *Жениться – не лапоть надеть* (Посл.).

Ще одним показником порівняльно-зіставного значення є сполучникова частка *что (все равно что)* наприклад: *Дурака учить – что мертвого лечить* (Посл.).

Широка вживаність конструкцій з формою теперішнього часу зв'язки *значит* і з нульовою формою теперішнього часу зв'язки *быть* та незначна кількість форм минулого і майбутнього часу (зв'язки *быть* особливо) сприяє розвитку «розширеного теперішнього» [7, с. 178] і граматичної позачасовості. Це, у свою чергу, визначає афористичність речень конструкції «інфінітив – інфінітив»: вони є однією з мовних форм прислів'їв, а також використовуються для оформлення висновків, рекомендацій, настанов тощо.

Конструкція «інфінітив – іменник» входить у число інфінітивно-підметових речень із власне іменним присудком. У граматичній формі присудка велика роль дієслів-зв'язок, часток-зв'язок. Коло дієслівних зв'язок досить широке: *быть, казаться, делаться, считаться* тощо, при яких іменник стоїть в орудному відмінку (при нульовій зв'язці – в називному). Це також неспеціалізовані дієслова-зв'язки: *считаться, сделаться* та ін.: *Но таскать тёс и жерди с Песков не считалось грехом* (М. Горький).

Присудок, виражений іменником, має оцінне значення, зумовлене семантикою певних груп іменників: з конкретним чи абстрактним значенням, низкою оцінних значень. Серед них можна виділити групи: 1) модальної оцінки доцільності дії, названої підметом, вираженим іменником семантичної групи «призначення, обов'язку»: *цель, задача, долг, обязанность, дело* у значенні *долг, работа, забота, миссия, функция* і т. п., наприклад: *Сковать политику агрессии в любых ее проявлениях – прямая обязанность ООН* (Газета); 2) суб'єктивно-об'єктивної оцінки схильності до дії, тобто оцінки з погляду співрозмовника чи іншої особи; виражається іменниками зі значенням схильності (*привычка, мечта, страсть, потребность* та ін.), наприклад: *Читать за кофе – это моя непобедимая привычка* (Чехов); 3) інтелектуальної оцінки результату дії, вираженої іменниками із загальними значенням «досягнення»: *удача, торжество, успех, искусство, результат, начало, достижение* і т. ін., наприклад*: А сварить добрую сталь – искусство* (Газета); 4) морально-етичну оцінку дії, що є у словах *честь, преступление, заслуга, дерзость* і т. ін., наприклад: *Служить на Кукарском заводе считалось завидной честью* (Мамин-Сибиряк); 5) емоційну оцінку дії, що передається за допомогою іменників, які називають почуття: *счастье, наслаждение, удовольствие, радость* і т. п., наприклад: *Ехать верхом в это время – настоящее наслаждение* (Мамин-Сибиряк). Емоційна оцінка може підкреслюватися і посилюватися за допомогою часток: *нам сзади ехать – одно удовольствие* (Паустовский).

Конструкція двоскладних інфінітивно-підметових речень «інфінітив – прикметник» непродуктивна. Із дієсловами-зв'язками *становиться, казаться, представляться* та ін. вживаються

певні форми якісних прикметників в орудному відмінку, наприклад: *И вспоминать, копаться в своих чувствах казалось здесь просто стыдным* (А. Толстой).

Прикметник в орудному предикативному застосовується також зі зв'язкою *быть* у минулому і майбутньому часі й умовному способі (можливий і називний), наприклад: *Было б неразумным требовать решения всех проблем в три-четыре года* (Газета).

За характером оцінного значення присудок цієї конструкції подібний до конструкції «інфінітив – іменник»: емоційна, морально-етична, модальна оцінка. Така конструкція має багато спільного як у значенні, так і в лексичному наповненні з конструкціями «інфінітив – категорія стану», «інфінітив – словосполучення».

Предикативні відношення між незалежним інфінітивом і словом категорії стану мають незворотній характер, оскільки предикатив виражає ознаку, характеристику, оцінку. Тому синтаксичні функції присудка інфінітива (підмета) і слова категорії стану (присудка) за наявності предикативних відношень між ними не залежать від порядку слів і інтонації. Не можна стверджувати, однак, що порядок слів і інтонація зовсім не важливі, але вони не вирішальні, не визначальні, лише додаткові: препозиція інфінітива підкреслює його підметову функцію, натомість постпозиція робить предикативні відношення менш чітко вираженими, пор.: *Говорить с ним было бесполезно* (Паустовский); *Хорошо слушать игру на старом рояле* (Паустовский).

Предикативне оформлення ознаки, вираження граматичного значення присудка здійснюється за допомогою дієслівної зв'язки (*быть, казаться, считаться, делаться* та ін.), зокрема й нульової: *Идти в темноте по завалам было невыносимо трудно* (Паустовский); *Рассказывать приключения этой голодной недели скучно и неинтересно* (Гиляровский). Як уже зазначалося, препозиція присудка послаблює значення предикативної ознаки, тому вона має місце, коли ситуація або контекст вимагають оформити висловлювання: *Лучше всего смотреть на леса с пожарных вышек* (Паустовский); *Неприятно было видеть это скуластое, пятнистое лицо* (М. Горький).

Дещо відмінну функцію виконує препозиція присудка за наявності у його складі частки-зв'язки *это*. Присудок у такому випадку отримує обов'язкове інтонаційне виділення, оскільки має місце усвідомлена, граматично і семантично значуща інверсія [6, с. 129] як спеціальний синтаксично-стилістичний прийом: *Это было блаженно – ехать под горячим солнцем (*А. Толстой).

Оцінно-характеристичний зміст присудка, представленого словом категорії стану, виявляється в оцінних значеннях, властивих окремими семантичним групам: а) модальна оцінка: доцільність – недоцільність (*полезно, бесполезно, бессмысленно* та ін.): *Уговаривать Прошку спать было даже излишне* (Сергеев-Ценский); *Объяснить грамматикой странность литературного произведения безнадежно (*Шкловский); б) оцінка схильності до дії (*присуще, свойственно* та ін.): *Мечтать свойственно и здоровой старости* (Сергеев-Ценский); в) інтелектуальна оцінка результату дії (*легко, трудно, важно, опасно* та ін.): *Найти жилье в Одессе было очень трудно* (Паустовский); *Ходить по такому заросшему озеру – опасно* (Пришвин); г) морально-етична оцінка (*хорошо, плохо, стыдно, грешно* і т. п.): *Стреляться в земской избе – как это бестактно* (Чехов); д) емоційна оцінка (*обидно, грустно, скучно, противно* та ін.): *Читать такие письма обидно* (Газета); *Жить с таким организмом, вы понимаете, противно* (Маковский).

Конструкція «інфінітив – словосполучення» поєднує в собі властивості конструкцій «інфінітив – іменник», «інфінітив – прикметник», «інфінітив – категорія стану», має спільні з ними форми підмета; граматична форма присудка визначається поєднанням дієслівних зв'язок з функціонально неподільним словосполученням. До складу присудка може входити частка-зв'язка *это*, яка особливо важлива при інверсії: *Это доблестное дело – врагов отчизны смирять* (Лесков).

У складі словосполучення у присудку використовується коло іменників, семантика яких співвідносна із семантикою підмета-інфінітива (значення дії): *дело* (найбільш уживано), *работа, труд, занятие, задача* та ін.): *Мальчику с девочкой дружить – это хорошее дело!* (М. Горький); *Невелика штука быть любимым* (Чехов); *Находить приметы или самим создавать их – очень увлекательное занятие* (Паустовский).

Відбір прикметників визначається необхідністю висловити ті оцінні значення, що були відзначені вище: *Заставить человека, разумного и свободного, делат*ь бессмыслицу – задача неимоверно трудная (Газета); Хорошо подковать лошадь – дело непростое (Зорин).

У висновку зазначимо, що активна роль у предикативному зв'язку належить присудку. Показниками предикативного зв'язку є форми слів, спеціальні службові слова – частки-зв'язки, а також порядок слів і інтонація. Основний показник – ті словозмінні форми присудка, які так чи інакше мотивуються підметом, інші показники є додатковими, а за відсутності основного – єдиними: *Да сыграть – оно не вред* (Твардовский).

Оцінні значення і лексико-словотвірний зв'язок слів, використовуваних у присудку, зумовлюють синонімію конструкцій «інфінітив – іменник», «інфінітив – прикметник», «інфінітив – категорія стану», «інфінітив – словосполучення» і здебільшого однотипність оцінки: модальну доцільності дії, суб'єктивно-об'єктивну, інтелектуальну оцінку результату дії, морально-етичну, емоційну.

Список використаної літератури

1. Лекант П. А. Синтаксис простого предложения в современном русском языке: учебное пособие / П. А. Лекант. – М. : Высшая школа, 2004. – 247 с.

2. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы / Н. Д. Арутюнова. – М. : Просвещение, 1976. – 278 с.

3. Современный русский язык: учебник для филологических специальностей университетов / В. А. Белошапкова и др. – М. : Высшая школа, 1989. – 800 с.

4. Гак В. Г. Высказывание и ситуация / В. Г. Гак // Проблемы структурной лингвистики. 1972. – М. : Наука, 1973. – 453 с.

5. Шведова Н. Ю. О отношении грамматической и семантической структуры предложения / Н. Ю. Шведова // Славянское языкознание. – М. : Наука, 1973. – 580 с.

6. Ломтев Т. П. Предложение и его грамматические категории / Т. П. Ломтев. – М. : Наука, 1973. – 405 с.

7. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении // А. М. Пешковский. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 544 с.

8. Валгина Н. С. Синтаксис современного русского языка: учебник // Н. С. Валгина. – М. : Агар, 2000. – 416 с.

Грицева А. П. Предикативная основа двусоставного предложения как ядро семантической структуры.

Аннотация

Структурно-семантические различия двусоставных предложений совмещены прежде всего с формальным выражением подлежащего и сказуемого, с их значением. Неодинаковость в грамматической форме главных членов служит основой для выделения структурных типов, конструктивных разновидностей двусоставных предложений, оценочно-характеристических признаков, заложенных в структуре предикативной основы.

Главная оппозиция в системе двусоставного предложения в русской грамматике – это парадигматическое противопоставление структурных типов предложения по форме подлежащего: номинативно-подлежащные и инфинитивно-подлежащные. Первые продуктивны, строение их свободно, вторые – с ограниченной продуктивностью, их строение несвободно.

В инфинитивно-подлежащных предложениях различные формы именного составного сказуемого имеют оценочный характер, кроме случаев, когда наблюдается конструкция «инфинитив – инфинитив», в которой сказуемое имеет значение отождествления или сопоставления. Напротив, в конструкциях типа «инфинитив – существительное», «инфинитив – прилагательное», «инфинитив – категория состояния / словосочетание» выделяется ряд оценочных значений: модальной оценки целесообразности / нецелесообразности действия, субъективно-объективной оценки склонности к действию, интеллектуальной оценки результата действия, морально-этической оценки действия, эмоциональной оценки.

***Ключевые слова**: предикативная основа, двусоставные предложения, номинативно-подлежащные предложения, инфинитивно-подлежащные предложения, оценочно-характеристические значения сказуемого, конструкции «инфинитив – существительное», «инфинитив – прилагательное», «инфинитив – категория состояния», «инфинитив – словосочетание».*

Gryzeva A. P Predictive BASIS two-part sentence as the core semantic structure.

Summary

Structural and semantic differences of two-part sentences relate primarily to a formal expression of subject and predicate, and to their meaning. The difference in the grammatical form of the main members are the basis for the division into structural types, structural varieties of two-part sentenses, their evaluation characteristic features inherent into the structure of a predicative basis.

Main opposition in a system of two-part sentence in Russian grammar is a paradigmatic contrast of sentence structure types considering the form of a subject: nominative-subjective and subjective-infinitive. The first ones are productive, their structure is random, the second ones are with limited capacity, their structure is coherent.

In infinitive-subjective sentences various forms of the compound nominal predicate have the evaluative nature except when there is construction «infinitive – infinitive» in which predicate has the meaning of identification or comparison. Instead, in the constructions «infinitive – noun», «infinitive – the adjective», «infinitive – the category of state / word combination» we highlight a number of evaluation meanings: modal assessment of the feasibility of actions, subjective or objective assessment of predisposition to action, the result of intellectual assessment , moral and ethical evaluation of actions, emotional evaluation.

***Key words:** predictive base, two-part sentence nominative-subject sentences, infinitive, subject sentence, evaluation, characteristic values of the predicate, design «infinitive – noun», «infinitive – adjective», «infinity – the category of state», «infinitive – the phrase».*